

Александар Саша Гајић*

ПЕРСПЕКТИВЕ СРПСКО-РУСКИХ ОДНОСА У КОНТЕКСТУ САВРЕМЕНЕ СВЕТСКЕ КРИЗЕ**

Сажетак

Посматрајући добро познате културно историјске темеље (порекло, сродни језици, традиција источно-византијског православља) српско-руских односа кроз кратак пресек њиховог развоја у претходна два века, у раду се описују три актуелна стуба сарадње Србије и Русије: културно-политички, интересно спољнополитички и стратешко геоенергетски и геополитички. Указујући на бројне аналогije у историјским процесима два друштва што упућују на дубинску, судбинску и духовну повезаност рад надаље посматра перспективе српско-руских односа у контексту свеобухватности савремене светске кризе као кризе краја модерности, управо у развојном контексту и српског и руског друштва те њиховим досадашњим постоцијалистичким развојем.

Кључне речи: српско-руски односи, историјско савезништво, светска криза, модерност

Културно-историјски темељи српско-руских односа добро су знани: заједничко порекло и сродни језици са кореном у старословенском језику; идентична традиција источно-византијског православља што је, и поред територијалне одво-

* Институт за европске студије, Београд.

** Рад је настао у оквиру пројекта 179014 кога финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

јености два словенска народа, одржавала духовну и културно-колективну, идентитетску блискост; културна сарадња и изразито историјско савезништво.

Ван сваке сумње је да је империјална Русија, у свом ширењу утицаја према Средоземљу, то јест просторима којима је владало Османско царство, у односима према Србима и Балканским Словенима била руковођена сопственим стратешким интересима помешаним са идеолошким и верским светоназорима те осећањима. У оквиру њих она је, сасвим природно, сагледавала проблематику ондашњег „Источног питања“ – решавања судбине простора Османског царства око кога су се јагмиле све тадашње велике европске силе.¹ При томе је важно истаћи да су се руски реал-политички интереси у највећој мери подударали са национал-ослободилачким тежњама балканских хришћана, сигурно много више него интереси других великих сила на овом простору.²

Српско-руски односи, гледано у димензијама овог политичког савезништва, представљају, у највећој мери, позитиван пол руске „источне политике“. У њима је Русија, гледајући своје интересе и динамику у ондашњим односима моћи, у различитим фазама током целог 19. века одиграла веома битну улогу и стварању, јачању и ширењу модерне српске државе. У процесу који је почео још у 18. веку, Срби су се наметнули као етничка група на Балкану којима је Русија, укупно гледајући, давала приоритет у оквиру решавања „источног питања“, иако су за само контролисање пловидбе стратешки важним црноморским теснацима ту улогу, из геополитичких разлога, трајно требали да имају, пре свих – Бугари.³ Исто-

1 Василиј Поповић, *Источно питање: Историјски преглед борбе око опстанка Османлијске царевине у Леванту и на Балкану*, Београд, Геца Кон, 1928.

2 Видети Ulam Adam, „Nationalism, Pan Slavism, Communism“, *Russian Foreign Policy* (ed. Ivo Lederer), Yale University Press, Yale, 1964, стр. 39-69.

3 Довољно је нпр. само погледати ставове бугарских политичара и историографа и тамо затећи готово једногласне јадиковке о томе како су, упркос њиховом „већем геополитичком значају“; „браћа Руси“ готово увек фаворизовали Србе у односу на Бугаре, а (по њима) често и на сопствену штету. Такви ставови су пуни претеривања услед егзалтације националног сентимента, али су свакако корисни да се сучеле са ставовима српске политичке елите која истрајно (а неопревано) оптужује руску балканску политику за бугарофилију. Чини нам се да су ови ставови о „србофилији“ у највећој мери основани само када се тичу руског утицаја на црквено-школска питања крајем 19. века, као што је, рецимо, било давање султановог берата скопској

ријске прилике сведоче да утицаји ондашњих других великих сила никада не би допринели стварању самосталне српске државе, већ би једно подаништво само заменили другим. Са друге стране, Руси нису створили модерну српску државу (као што су то учинили Бугарима и Румунима, а у сарадњи са Британијом и Француском – и Грцима), али су одиграли значајну улогу у помоћи да је Срби само створе.

Историјско савезништво Србије и Русије

Још у периоду пре давања подршке обнављању српске државе почетком 19. века, Русија је имала претходну, изузетно значајну културну улогу на Балкану. Од времена Петра Великог, а нарочито након Свиштовског мира па све до подизања српских устанака, руски црквено-културни утицај био је пресудан за очување српског идентитета изложеног фанариотском деловању, посебно у времену након укидања Пећке патријаршије.

Историја српско-руских односа у 19. и 20. веку изразито је пријатељска и савезничка. Истина, у њој је било и успона и падова - што због спољних околности, што због грешака и заблуда обеју страна. Русија је у другој фази устанка свесрдно подржала Карађорђеву Србију, али је 1809. године несмотрено охрабрила офанзиву српских устаника на три фронта истовремено (и то на српско инсистирање, а без координације са руском војском у Влашкој),⁴ што се завршило катастрофом на Чегру. Но, 1810. и 1811. године Руси су директно допринели значајним српским војним успесима. Остављање Србије на цедилу миром са Турском у Букурешту 1812. године било је узроковано вишом силом (Наполеонова инвазија на Русију); руска политика препуштања устаника турској освети исправљена је одмах по променама околности на међународној сцени, са падом Наполеона и стварањем ткз. „Свете Алијансе“. Не само да су уступци Марашли паше дати Милошу Обреновићу били резултат и деловања руске дипломатије, већ је и потоњи темељ српске државности био ударен

епархији и потоњи избор просрпски оријентисаног митрополита Фирмилијана, чиме је Русија недвосмислено последила јачање српског утицаја на простору Македоније.

4 Више код Љушић Радош, *Војед Карађорђе, друга књига*, НИП Војска и НИП Дечије Новине, Београд и Горњи Милановац, 1995, стр. 10-16.

на бази руских војних победа над Турском у рату 1829. године. Српска национал-ослободилачка политика половином 19. века (нарочито она књаза Михајла) била је потпомогнута од стране Русије, мада неретко и обуздавана да не би, у по Русију неповољном тренутку, постала повод за отварање сукоба између великих сила. Последице неуспеха Србије у рату са Турском 1876. године биле су спречене прво руским инститорацијом на примирју, а потом ултиматумом и објавом рата Турској, чијим је исходом Србија од готово поражене стране постала не само победник, већ је и стекла статус међународно признате државе, додуше са недовољним проширењем и у неповољном положају. Но, узроци томе више су лежали у једнодушном противљењу европских сила Русији, него у самом руском ставу.⁵

Русија је, након династичке промене у Србији на почетку 20. века, одиграла кључну улогу обуздавања Србије од исхитрене конфронтације у „анексионој кризи“ (1908), тако само одгађајући војни сукоб кога је прижељкивао Беч. Неколико година касније, руска улога у споразумевању несложних балканских хришћанских држава у правцу стварања савеза за ослободилачки рат и протеривање вековног османског завојевача била је пресудна. Иза турског пораза 1912. године у Балканском рату стајала је руска дипломатија, а иза каснијег међу-балканског братоубилачког отимања о делове ослобођених територија услед различитог тумачења одредби међусобних споразума – стајале су националне сујете балканских народа потпириване управо од оних великих сила који су уз њихову помоћ тежиле да пониште руске спољнополитичке учинке.

Најсветлији пример руско-српског савезништва представља 1914. година. Тада је Русија, са циљем заштите и својих и српских интереса којима је претило да буду прегажени од стране Централних сила, неприпремљена ушла у Први светски рат. У њему је, потом, Русија претрпела огромне људске губитке и пропаст свог царства. У међуратном периоду, краљевина Југославија је, управо из солидарних разлога, била најсрдачније уточиште беле емиграције из Совјетског Савеза и, истовремено, најтврђи поборник антибољшевичке

5 Потемкин В., *Историја дипломатије, Свеска друга*, Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1949, стр. 34-36 и 49-52.

политике међу државама источног дела Европе. Ова тврдокорна политика је, међутим, делом уназадила међусобне односе српског народа и Русије под бољшевицима; таква спољна политика је покушала да, са српске стране прекасно, обнови односе са Русијом и надомести пропуштено тек уочи Другог светског рата и напада наци-фашиста на краљевину Југославију. Ипак, управо напад на Југославију померио је Хитлеров план почетка операције Барбароса за шест недеља. Ово „добијање времена“ се, нешто касније, током трајања битке за Москву, показало веома значајним за преокрет у рату на Источном фронту.

Коначни исход рата довео је до победе просовјетских партизанских герилаца. Они су преузели власт над Југославијом комбинујући англоамеричку и совјетску помоћ (која је, у задњим фазама рата, у виду дивизија Црвене Армије протутњала кроз Србију) и тако убрзали тријумф комунистичке опције на штету њених алтернатива. Но, идила „идеолошке и словенске“ сабраће била је кратка и завршила се већ 1948. године директним сукобом на релацији Београд-Москва. Након тога је друга, „Титова Југославија“ као номинално несврстана социјалистичка држава, почела да ужива не само симпатије већ и индиректну тајну и јавну подршку Запада. То је подразумевало и да она игра комплексну „двоструку игру“ на клацкалици хладноратовска међународне политике која је далеко више ишла у прилог противницима СССР-а него њој.

Потоњи слом комунизма и распад обе мултинационалне државе, и Совјетског Савеза и Југославије, поставио је и Србе и Русе у сличну ситуацију преиспитивања сопствених позиција у међународном животу, али и својих међусобних односа. У оба случаја, распад федералних држава оставио је значајан проценат оба њихова народа ван територија матичне републике, где су, потом, ескалирали међуетнички сукоби. Међутим, док је Русија - што због величине, што због огромних ресурса и наслеђених механизма из претходне епохе - делом успела да примири центрифугалне силе и постепено поново почне да јача свој утицај на простору некадашње федералне државе, Срби су, са далеко мањим капацитетима, прошли много горе: у ратовима за „југословенско наслеђе“ проглашени су за „парије“ међународне заједнице. Срби су, комбинацијом политичких и војних средстава, не

само сабијени или протерани са својих вековних станишта, већ су и, лукавом заменом теза, оглашени за кривце за распад земље коју су желели очувати, као и све сукобе који потом уследили. Налазећи се у незавидној ситуацији, Милошевићев режим је покушавао да пошто-пото прибави себи руску спољнополитичку подршку не марећи за ондашњу слабост руске државе и њено избегавање конфронтације са западним силама. Напад НАТО алијансе на СРЈ у пролеће 1999. године, и поред свега, имао је изразито јаку и отрежњујућу улогу на руско јавно мњење и спољнополитичко поимање прилика на Балкану. Зато је уследило дубоко преиспитивање вођења руске политике на Балкану која је до тада, својим спорадичним ангажманима, углавном тежила да се како-тако реafirмише као битан чинилац међународне заједнице, мада то суштински још увек није била.

Поступна обнова руске моћи чинило се да је прошла готово неопажено са петооктобарским променама и сменом Милошевићевог режима. Но, није било тако: уз руско посредовање извршен је не само миран трансфер власти у Београду, већ су Србији опроштени економски дугови из претходних периода. Такође, Србији је дата, скоро па „на реч“, довољна количина енергената да се прегура критични први период транзиције. Даље јачање Русије на међународној позорници читавало се са интензивирањем међународне правно-политичке кризе око статуса Косова и Метохије. Тада је Руска Федерација у оквиру система УН одиграла улогу кључног савезника Србије у спречавању међународне легализације „отмице“ јужне српске покрајине супротно одредбама међународног права. Упркос интензивним напорима атланских ментора у корист признавања сепаратистичке самопрокламоване независности ткз. Косова - Русија се показала као доследни и непоколебљиви савезник српске спољнополитичке позиције по овом питању, све до данашњих дана.

Актуелне везе и судбинска повезаност Србије и Русије

Културна и политичка блискост српског и руског народа те њихових држава само је један од стубова, онај са темељем у описаној историјској сарадњи, на којима почива актуелна сарадња две словенске и православне државе. Друга два

стуба сарадње нису ништа мање битна. То су, као прво, на идентичним, преклапајућим интересима израсли ставови по питању односа у савременој међународној заједници. Они се, пре свега, тичу поштовања међународно-правних регулатива, начела суверености и неповредивости територијалног интегритета држава. У конкретној вредносној и интересној перспективи, идентичност спољнополитичких ставова огледа се у подршци Руске Федерације Републици Србији у систему УН (пре свега, у Савету Безбедности) по питању статуса српске јужне покрајине, Косова и Метохије. Она се, такође, види и у српској уздржаности наспрам ставова унутар ОЕБС-а по питању Јужне Осетије, али и у благонаклоности српског става према руској иницијативи о „Новом уговору о безбедности у Европи“. Другим речима, српска и руска страна на готово истоветан начин посматрају пожељне путеве даљег развоја међународних односа унутар међународног система који се развија у правцу мултиполарности. Као друго, у питању је и стратешка сарадња две земље о изградњи енергетских коридора између Руске Федерације и најразвијенијих земаља чланица ЕУ, односно - велики значај изградње гасовода „Јужни ток“ испод Црног мора и Балкана који би - управо преко Србије - требало да досегне ЕУ. Поред тога, трговинске везе и повлашћеност Србије на основу билатералног споразума који је ослобађају плаћања царина приликом увоза читавог низа роба на тржишта у Русији, представљају додатно погодно тле за даље побољшавање постојећих веза и продубљавање сарадње. Све ово су добро познате ствари не само Србији и Русији, већ и свим трећим странама, укључујући и оне које без добронамерности гледају на ове везе и уочавају и њихове потенцијале, али и ограничења и недостатке.⁶

Међутим, веза Србије и Русије није само културно-историјска и крвно-језичка, већ много дубља и вишедимензионална од оне која се да уочити унутар описаних и некадашњих, и садашњих односа. Она није само заснована на верској и етничкој блискости, није тек интересна у реалполитичким димензијама (са идејном спољнополитичком над-

6 Петровић Жарко, *Руско-српско стратешко партнерство: садржина и до-
машaj*, [http://www.isac-fund.org/download/Zarko_Petrovic-Rusko-srpsko_stra-
tesko_partnerstvo-sadrzina_i_domasaj.pdf](http://www.isac-fund.org/download/Zarko_Petrovic-Rusko-srpsko_stra-
tesko_partnerstvo-sadrzina_i_domasaj.pdf), скинуто 2.4.2012.

градњом), нити само потенцијално плодносна у стратешко-економском погледу. Она је духовна, судбински повезана.

Постоји читав низ најдубљих историјских сличности, упоредних, аналогних процеса и веза које се одвијају у српској и руској историји, односно историјском развоју њихових друштава због којих многи, а пре свега западни „атлантисти“, православне Србе идентификују и сматрају „малим Русима на Балкану“. Ове сличности не произлазе тек из постојећих изражених, раније описаних културно-историјских веза и облика сарадње, мада их дубински поспешују. Кренимо редом. Оба народа и обе земље су изразито континенталног типа, географски измештене од непосредног додира са топлим морима ка којима су константно биле усмерене њихове развојне тежње. Док Русија заузима централно, доминантно место у срцу („Хартленд“) евроазијске континенталне масе, са запада досежући европски, потконтинентални римокатоличко-протестантски свет а на југу и југоистоку оријентални свет средњеазијског ислама те далекоисточних цивилизација и њихових традиција, Србија, смештена у централном језгру Балканског полуострва („Србија као балкански Хартленд“)⁷ што повезује Средњу Европу и евроазијске степе са Средоземљем и Блиским истоком - у истом односу, али умањеном размеру, стоји према свету Запада (у својој средњоевропској варијанти) и свету ислама на свом доњем боку. Смештени у веома сличан однос према културно-цивилизацијски истим актерима, оба народа и државе баштине традицију телурократског типа централизоване државе и власти од своје цивилизацијске „родитељке“ – Источног Римског Царства, Византије, као и исту духовну оријентацију о којој се старају сестринске, помесне православне Цркве.

Читав низ сличности између геополитичког и цивилизацијског положаја, заједничког етно-лингвистичког порекла и исте духовног опредељења - доводио је до фасцинантних аналогича, готово до подударности у друштвеним процесима, у унутрашњим поделама и сабирањима, у историјским успонима и падовима који су се одвијали у обе земље. Зато су, према основној, грубој али тачној подели, државне творе-

7 Видети Степић Миломир, *У вртлогу балканизације*, Службени лист СРЈ, Београд, 2001, стр. 102-108.

вине оба народа имале шест историјски веома сличних фаза сопственог историјског развика.

Кијевски период био је први период руске државе када је она настала из својих раносредњовековних, родовско-племенских државоликих творевина и учврстила се у православљу као основи сопственог духовног идентитета. Уследио је период опадања које се претворило у период „татарског ропства“. Трећи период, онај који се тиче ослобађања од завојевачког јарма и почетка сабирања руских земаља, назива се „московским периодом“ када је центар државе померен на север. Наредни период, раздобље „Петровске Русије“ представљао је епоху јачања царства, са покушајима парирања и досезања снаге империјалних сила Запада, али и превазилажења сопствених, наслеђених структуралних недостатака. Пети је био „совјетски период“ (Совјетска Русија), започет, након револуционарног преврата, на социјалистичким идеолошким основама. Након урушавања ове идеологије и распада савезне државе, уследио је шести, актуелни период „постовјетске Русије“.

Први период српске историје је доба „немањих Србије“. У њему се на темељу претходних, раносредњовековних држава идентитетски (источно православље) и политички ујединила већина српских земаља на Балкану. Након двовековног узлета, са феудалном дезинтеграцијом и косовском погибијом, почиње други „посткосовски период“, који поступно прелази у раздобље „турског ропства“. „Карађорђевићевско-петровићки и обреновићевски период“ представља четврто раздобље српске историје. У модерној епохи, Срби, ослобађајући се вековног османлијског јарма, премештају седиште своје државе на север. Они теже да створе друштво европског типа те превазиђу наслеђену заосталост и институционалну разореност као последицу турске власти на Балкану. Овај период се завршава са „империјалном“ Југославијом, која, након револуције (која се није, као у руском случају, одиграла током Првог, већ током Другог светског рата), постаје социјалистичка земља. Шести, актуелни период представља епоху након пропасти Југославије као савезне државе и социјалистичке идеологије („постјугословенска“, „постсоцијалистичка“ Србија).

И савремене сличности између Србије и Русије, и у појединим дешавањима и ширим процесима, у савезницима, такмацима и непријатељима - су фасцинантне. Не личи ли Црна Гора, на чијем простору је настала прва српска средњовековна држава, са својим унутрашњим поделама становништва на декларисане Србе, „српске Црногорце“, „Црногорце који говоре српским језиком а верници су СПЦ“, „несрпске“ Црногорце у неколико подваријанти (од верски и културно неопредељених, до оних који теже Западу или унији са римокатолицима), али и својим положајем на југу и наслоњеношћу на топло море, на Украјину и „малоруско“ идентитетско питање? Не изгледа ли „најзападнија српска земља“ – Република Српска која у оквиру Босне и Херцеговине „одолева“ кљештима са севера, запада и југа, и при томе у многим сегментима очуваности друштва и повратка традицији неретко предњачи у односу на матичну државу, на Белорусију? На крају, не подсећају ли Косово и Метохија на југу, са својом угроженошћу брђанским (квази)исламским нарко-картелима што желе да уз помоћ страних утицаја створе „атлантистичку“ НАТО државу, на ситуацију на Кавказу и покушај стварања исламистичке „Ичкерије“?

Будући да се историјски развијају из исте духовно-културне матрице, а под углавном сличним спољним упливима - стање ствари и савремени процеси који теку и у „постовјетској Русији“ и „постјугословенској Србији“ имају велике сличности. Њихова срж данас лежи управо у постоцијалистичком идентитетском трагању те покушају друштвене обнове које лута између западних утицаја и преузимања његових рецепата уређења и друштвеног развоја са једне стране, и покушају повратка сопственим веродостојним традицијама са друге стране, као и тежњи као остварењу базичних националних интереса у њиховом пресеку. Различити исходи, различите оријентације и њихово смењивање, зависе пре свега од степена тренутног већинског опредељења, али и од сопствених потенцијала и резерви (ту лежи и основна разлика између две земље и народа). Из тих разлога се неке појаве и процеси (и позитивни и негативни) пре дешавају у једној него у другој држави.

Светска криза и српско-руска сарадња

Актуелна светска криза (2008-) није само финансијско-економска криза са глобалним дOMETИМА: није у питању тек криза економског либерализма која на велика врата води повратку државног, интервенционистичког капитализма. У питању је свеобухватна криза која означава дефинитивни завршетак епохе модерности. Криза је, дакле, истовремено и привредна, и културна, и социо-политичка и, вредносна, односно, у позадини, у свом темељу – духовна криза.⁸ Пет векова светске премоћи цивилизације Запада се завршава. Њени модели функционисања, на свим нивоима, показују своје негативно налачје. У њима се огледа неспособност да изнађу квалитативне одговоре и трансформишу се у супротном, стабилишућем, антикризном смеру. Нису само све институције, сви облици организовања и функционисања модерног света у дубокој кризи и опадању. То су и начини мишљења и живљења у којима је обитавао модерни човек што се поуздавао у извесност потпуног и истинитог сазнања „овостраног света“ и сопствене креативне, иманентне људске моћи која се отргла од веза са традицијом и преко ње, оностраношћу, са светом духовности.

Кризно ширење са епицентром на Западу, у срцу капиталистичког система, на свом међународном пољу амбивалентно се односи према незауостављивим процесима прерастања униполарног света у мултиполарни – света са више равноправних регионалних центара свеукупне моћи између којих тек треба изградити систем равнотеже снага. Са једне стране - радикализација кризних дешавања кроз реално опадање моћи Запада убрзава ове процесе; са друге - она директно угрожава мултиполарност у настајању. Постојећи глобални центри моћи, свесни да је њихов утицај у релацијама са настајућим новим половима светског система у све израженијем слабљењу и опадању, теже да своје досадашње, стечене позиције надмоћи „ушанче“ кроз радикални „кризни менаџмент“, односно кроз преусмеравање, преливање и

8 Детаљније код: Гајић Александар, *Духовне основе светске кризе*, Конрас, Београд, 2011.

управљање кризним упливима на просторима где се уобличавају нова, регионална језгра моћи која поступно јачају. Савремена драматична регионална дешавања - серије ратова, државних преврата, монетарних и економских удара и социјалних превирања, од којих су „арапско пролеће“ и „криза еврозоне“ тек навећи и најочљивији процеси, говоре управо о ширењу кризе и покушају њеног преусмеравања уз помоћ радикалног кризног менаџмента.

Ширење кризе на институционално нестабилна, друштвено и привредно неопорављена постсоцијалистичка друштва, те кризни удари који се из центра капиталистичког система шире према полупериферијама, већ су саме по себи опасност за ова друштва и њихове међусобне везе. Тим више су то и покушаји „кризног менаџмента“, тј. преусмеравање и утицање на кризна преливања на ове просторе, поготово на простор Русије која, кроз постепени опоравак стиче све услове да прерасте у центалног балансера новонастајућег света мултиполарности - у реалну осовину настанака могуће шире евроазијске интеграције између њених региона. Самим тим, Русија представља и потенцијално највећу опасност за опадајуће центре глобалне моћи, тј. простор на кога би они најрадије преусмерили кризне импулсе и изливе... Србија, пак, као културно-цивилизацијски „једнородна“ Русији а смештена тик уз Запад, према средњоевропском Подунављу, ухваћена је у ковитлац двоструке, унутрашње (аутогенерисане) и спољне светске кризе. Она представља погодни полигон преко кога се може одиграти антикризно повезивање и „антикризна сарадња“ Русије са доминантним државама на европском потконтиненту, односно чланицама ЕУ.

Ситуација са светском кризом као завршном кризом модерности утолико је сложенија тиме што су, током највећег дела модерне епохе у протеклих неколико векова, и Србија и Русија тежили да створе, односно преуреде своје државе по узору на Запад. Гледајући западњачке институционалне и организационе изразе током периода надмоћи ових држава за време трајања модерне епохе, у претходних пет векова - земље словенског православља су преузимале и опонашале западне друштвене образце при моделовању сопственог друштва. Како су ови модели били опонашани и „калемљени“, а не плод унутрашњег друштвеног развоја, они су, поред тре-

нутног организационог јачања, имали и своје изразито негативне последице, својеврсно тамно друштвено наличје. „По-западњачење“ је доводило до најширих друштвених раскола, до отуђења великих делова друштвених елита које су уз увезене вредности и начине живота преузимале и туђу интересну перспективу. Све то је доводило до пораста друштвене неправде и дубоког сукоба са најширим слојевима сопственог народа. Подела на „западњаке“ и „словенофиле“ из руске модерне историје, у српском случају сигурно није имала тако дубоке размере - али је у културно-политичком смислу такође присутна, уз своје специфичности, и код Срба.

Дубина друштвеног раскола узрокованог насилном, неприлагођеном модернизацијом по западном моделу - у руском случају довела је до револуционарног преврата. Тако је на основу са запада асимиловане алтернативне идеолошке концепције – комунистичке идеологије, покушано стварање некапиталистичког система који ће превазићи све нарасле противуречности модерности. Иста ствар се, нешто касније, одиграла и у Србији.

Окретање социјалистичком идеолошком експерименту ради убрзаног друштвеног развоја који би избегао последице западне модерности лежало је у томе што је ова идеологија, са својим прокламованим циљевима, на први поглед изгледала погодном - што је одговарала основним тежњама и идеалима словенско-православног света. Биле су то тежње за оваплоћењем јеванђеоских идеала и врлина у социјалној сфери што би допринеле да друштвене везе и целокупно друштвено уређење постане угодно за достизање друштвене правде и солидарности поимане у најширем смислу. Ове вредности и тежње ка друштвеној „саборности“ биле су вековима подлога свих архаичних облика друштвеног организовања источноправославних Словена – од општинских већа, сеоских задруга и фамилија, до зборова и сабора које су биле дубоко угрожене „увезеним“ облицима западњачке модернизације. Стога, не треба да чуди психолошки дубока одбојност народа на истоку Европе према извештаченим формама и процедурама те на њима установљеним крутим хијерархијама које отуђују и поступно укидају суштинску везу између народа и власти чије „супстанцијално“ заједништво, по њиховом најдубљем осећању, треба да буде утемељено у врлинској

оностраности (Света Русија“, „Небеска Србија“). Негативно наличје овог отпора као реакције на утицаје западне модерности огледало се у својеврсном „немодерном нихилизму“ који је приграбио модерне идеолошке аргументе како би се кроз стихију супротставио отуђењу и друштвеној неправди што је уместо у обећани развој и бољитак, само продубљивала сиромаштво и друштвено пропадање. Но, „замка“ комунистичке алтернативне модерности лежала је што је и она, и то насилним мерама, хтела да превазиђе модеран капиталистички Запад уништавајући предмодерне традиције, њихов морал и религиозност. Када Шпенглер, посматрајући руску револуционарну стихијност (у којој види услове за развитак другог културно-историјског типа) у њој уочава „апокалиптичну побуну против антике“, мислећи под „антиком“ на идеалну али празну форму, он је, заправо, погодио у срж духовног проблема источно-православних Словена са „увезеним“ западним формама које не одговарају њиховим душевним и духовним стремљењима. У том погледу, ни век касније ништа се није променило.

Искуство историје претходног, двадесетог века, дакле, указује не само на погубност утопијских идеолошких стремљења (као модерних, секуларизованих замена за предмодерну духовност), већ и на оно што су ове идеологије са добрим циљем али на погрешне начине хтеле да спрече и одстране – опасност позападњачења и стварања „расколничких“ форми које постепено „убијају“ незападне народе, доводе их у потчињени, колонијални положај набеђене културне инфериорности, са похараним ресурсима, разореном привредама и међуљудским везама као остацима друштвеног ткива.

Основни проблем са којим се, током епохалне, разорне кризе краја модерности суочавају српско и руско друштво те њихове постојеће везе лежи у томе што су оба друштва, излазећи из једног неуспелог идеолошког експеримента, кренули назад, у „репризу“ опонашања оних културно-цивилизацијских модела и њихових односа чије су погубне последице и довеле до реакције што их је усмерила у правцу радикалног социјалног експеримента. Трагедија је тим већа што је, након

9 Шпенглер Освалд, *Пропаст запада*, књига 2, Кристали, Београд, 1990. Ово исто примећује и Николај Берђајев у делу *Руска идеја*, Просвета, Београд, 1987, стр. 86.

урушавања социјализма, отпочета транзиција која у овим друштвима убрзано враћа управо оне односе који су у данашње дане довели до епохалне светске кризе свеобухватних размера, у односе у којима се поступно али неминовно урушава досадашња надмоћ Запада.

Са тежњом очувања државе и континуитета власти, уз увођење форми представничке демократије вишепартијског типа и слободотржишног модела, источно-европске пост-социјалистичке државе покушавају да „понове“ идеолошку модернизацију у периоду краја модерне и развоја на њеним основама. Перцепција сопствених националних интереса уз пуко опонашање увезених западних организационих политичких и привредних модела, и то уз преузимања перспективе националне државе 19. века (називали ми ово „сувереном демократијом“ или другачије) - није погодна нити наспрам актуелне ситуације, нити одавно започетих глобалних процеса. Тако схваћена држава и њени интереси само тек делимично успоравају ново „криво срastaње“ у виду понављања друштвеног раскола и отуђења елита те системског друштвеног урушавања.

Будући бројчано и ресурсно мања а геополитички и културно истурена, Србија је често раније и трагичније била изложена процесима који су последице актуелних духовно-историјских гибања, нарочито оних који стижу са Запада. Упркос деценијској неравноправној борби за очување виталних националних интереса у условима распада савезне државе, међуетничког рата и међународне интервенције (што је, без обзира на све то, била помешана са надама да се преузму ткз. „узорни“ модели западног друштвеног уређења), Србија се у првој деценији новог миленијума нашла у незавидној ситуацији. То је развејало убеђења у западну добронамерност и могућност било каквог стварног, а не само вербалног партнерства, као и углавном илузорне наде о могућности сопственог друштвеног бољитка на овим основама. У Србији се, не заборавимо то, након извршене војне агресије одиграла прва „обојена револуција“ која ће постати типски модел за њене копије на постовјетском простору. У Србији је, такође, извршена прототипска неуспешна реформа која се свела на пљачкашку приватизацију и претварање једне средње развијене државе у пуки деиндустријализовани простор

за пласирања увезене робе и извоз јефтиних сировина. Тако је Србија претворена у вазалну државу са компрадорском елитом, интересно и културолошки „позападњаченом“, која функционише као део структура неоколонијалне управе над сопственим становништво, над народом од кога је потпуно отуђена.

Ма колико трагична, српска савремена искуства могу другима бити драгоцене. Она дају очит пример свима који желе да извуку поуку како не треба чинити; она пружа призоре који развејавају илузорна предубеђења не само о добронамерности најмоћнијих сила Запада, већ и о могућности иоле дугорочнијег партнерског коегзистирања са западним глобалним центрима моћи и њихове спремности да на другој страни толеришу постојање иоле озбиљније државе и привреде. „Српски случај“, и нарочито садашње стање ствари у њој, посебно могу послужити као значајан пример Русији - јер и у њој теку исти процеси, под истим културним, политичким и духовно-историјским утицајем.

И поред свих историјских наслеђа, судбинске повезаности и бројних компаративних предности у везама и сарадњи Србије и Русије, садашњи тренутак је осенчен је једним трагичном раскораком. Србија, или барем онај њен бољи део што је преостао, на основу свог искуства и види и боље зна - али нема ни довољно снаге, ни довољно ресурса да то знање претвори у успешно деловање што може довести до суштинског преокрета, а насупрот сили која ју је притисла и окружила. Русија, још увек у недостатку таквог, пуног проживљеног искуства, иако јој расте снага (а у ресурсним потенцијалима никада није ни оскудевала) - не зна довољно и у потпуности не разуме. Она, на жалост, ствари углавном посматра краткорочно, интересно и при томе недовољно продубљено, нецеловито, све са прагматичним циљем добијања времена за свој пуни опоравак и жељени развој, макар и са неискреним партнерима и макар на незадовољавајућим, усвојеним основама. Но, тај, толико жељени историјски предак - убеђени смо - неће добити.

Онај део становништва Србије које гаји наду у помоћ „истородне Русије“ те бива разочаран његовим суштинским изостанком у односу на алармантно стање у коме се српско друштво и држава налазе, не схватају да Русији такође тре-

ба помоћи да види и схвати куда воде процеси који су у Србији испредњачили, како би се пренула и преоријентисала у времену у коме изостајање праве иницијативе и дубинске, епохалне трансформације значи не само стајање у месту, већ – понирање, пропадање.

Зар спознаја овога искуства мора сваки пут да се прекупо плати? Да ли до кључног преокрета мора увек да дође тек у одсутни, крајње драматични час, као у „смутним временима“ или 1812. године - када нахрупе кобне последице ранијег самозаваравања, одуговлачења и неадекватног реаговања? Пред одговорима на ова кључна питања стоје, упркос свему непоколебани - односи Србије и Русије, док се светска криза шири и не назире јој се крај...

Aleksandar Sasa Gajic

*PERSPECTIVES SERBIAN-RUSSIAN
RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE
MODERN WORLD CRISIS*

Summary

By observing well known cultural and historical foundations (origin, close languages, Byzantine eastern-orthodox tradition) of Serb-Russian relations throughout previous two centuries, the paper gives description of three contemporary pillars of cooperation between Serbia and Russia: cultural-political, foreign-political and strategic – geoenergetical and geopolitical pillar of cooperation. Pointing on numerous analogies in historical processes between two societies which refers to substantial, “destined” and spiritual bindings, this work further observers perspectives of Serb-Russian relations in context of universality of contemporary crisis as the crisis which signalizes the end of modernity, while looking into dinamic of Serbian and Russian societies and their postsocialist development.

Key Words: Serb-Russian relations, historical alliance, world crisis, modernity

Литература

- Берђајев Николај, *Руска идеја*, Просвета, Београд, 1987.
- Гајић Александар, *Духовне основе светске кризе*, Конрас, Београд, 2011.
- Љушић Радош, *Вожд Карађорђе, друга књига*, НИП Војска и НИП Дечије Новине, Београд и Горњи Милановац, 1995.
- Петровић Жарко, *Руско-српско стратешко партнерство: садржина и домаћај*, http://www.isac-fund.org/download/Zarko_Petrovic-Rusko-srpsko_stratesko_partnerstvo-sadrzina_i_domasaj.pdf
- Поповић Василиј, *Источно питање: Историјски преглед борбе око опстанка Османлијске царевина у Леванту и на Балкану*, Београд, Геца Кон, 1928.
- Потемкин В., *Историја дипломатије, свеска друга*, Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1949.
- Степић Миломир, *У вртлогу балканизације*, Службени лист СРЈ, Београд, 2001.
- Шпенглер Освалд, *Пропаст запада, књига 2*, Кристали, Београд, 1990.
- Ulam Adam, „Nationalism, Panlavism, Communism”, *Russian Foreign Policy*, (ed. Ivo Lederer), Yale University Press, Yale, 1964.

Resume

The paper begins with insight look on well known cultural and historical foundations (origin, close languages, byzantine eastern-orthodox tradition) of Serb-Russian relations and its development throughout previous two centuries. Imperial Russia, spreading its influence toward Mediterrean (then ruled by Ottoman Empire) was guided by its strategic interests while building relations with Balkan Slavs, including Serbs among them. But, Russian strategic interests were mostly identical with national-liberation strivings of Balkan Christians, much more than interests of any other great power in this region. Serb-Russian relations, looking throughout dimensions of this political alliance, mostly represents positive pole of Russian “Eastern policy”.

Therefore, Russia, with its own interest, played significant role in creation and strengthening of modern Serbian state.

Contemporary situation is quite similar. There are three contemporary pillars of cooperation between Serbia and Russia: cultural-political, foreign-political and strategical – geoenergetical and geopolitical cooperation. The first is rooted in cultural similarities and historical cooperation, but other two are equally important: second pillar is based on their converging interests which are concerning relations in contemporary international community. The third, geoeconomical and geopolitical pillar, grows out of it – both sides have almost identical views on the paths of development of international relations which are evolving into multipolar world. Strategical cooperation on construction of energetic corridors in Balkan are also seen in this way.

But, foundations of Serb-Russian relations are much deeper and multidimensional than cultural-historical and ethno-linguistic closeness. They're not only based on close real-politic interests, religious and ethnical similarities, but more substantial, “destined” with its spiritual bindings. There are many important historical similarities and analogies in the processes and relations in both Serbian and Russian history of development of their societies. Therefore, there are some views that are seeing Orthodox Serbs as “little Russians” in Balkan. Both peoples and their states are continental – placed out of contact with the south, warm seas, they gave permanent effort to reach them. Russia occupies central position in Heartland of Eurasian landmass with catholic-protestant “world” in west, in European peninsula, and Muslim, Oriental “world” in south and southwest; Serbia is placed in the core of Balkan peninsulas landmass which links Central Europe with the Mediterranean and the Near East – in the same relations, but smaller proportions, it stands at Western and Muslim “worlds” as Russia on continental scale. Both peoples and its states had six periods of their historical development: formative, Kiev period, Tatars slavery, Moscovite period, period of Peters Russia, Soviet socialist period, post-socialist period (Russia); formative Nemanjics period, “postkosovian” period, Turkish slavery, “Karageorge’s Petrovic – Obrenovic” modern period, Yugoslav period and post-socialist period (Serbia). Similarities in wider processes and its specific events – allies, foes and rivals – are fascinating. Today, there are many analogies in post-socia-

list “quest for identity” and attempts of social renewal which are roaming between western influences and importing their structure and “recipes” of social development on one side, and the attempts to return to their own authentic traditions on the other side, combining it with aspirations for realization of their own basic national interests.

Furthermore, the paper observes the perspectives of Serb-Russian relations in context of universality of contemporary crisis as the crisis which signalizes the end of modernity, while looking into dynamics of Serbian and Russian societies and their post-socialist development. This situation is very complicated because both Serbia and Russia are trying to develop their own societies by coopting western modern models for few last centuries. Basic problem stands in the knowledge that both Serbs and Russians, leaving one unsuccessful, communist ideological “western imported” social experiment, took their direction back, into the re-run of copying modern western models and its institutional forms, while the epochal, destructive crisis of modernity is taking place with its epicenter in the West, with its unforeseeable consequences.

Овај рад је примљен 16. јула 2012. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 24. августа 2012. године.